

Samenvatting expertisesessie Boatsje

Projectbureau Friese Meren

24 september 2009

Inleiding Jaap Goos

PFM wil met duurzaamheid:

- Voorbeeld zijn voor partners (gemeenten)
- Wil verleiden en stimuleren (bijv. via fondsen)
- Profileren bijv. blauwe vlag project, elektrisch varen en....
- Zijn zoekende naar praktische toepassingsmogelijkheden

Vraagstukken PFM:

- Duurzaamheid is andere manier van denken en handelen
- Hoe deze andere manier handen en voeten geven?
- De techneut: waar moet hij/zij aan denken en wat doen
- Er zijn verschillende vormen van duurzaamheid: wat is de richting, koers die ingeslagen moet worden?

Haven Driewegsluis

Wat opvalt is dat hij leeg is. Dit is vooral omdat het laagseizoen is en mensen liggen liever langs de wal dan in een box. Moet je voor alleen een piek zoveel voorzieningen treffen? Sanitair is puur zaak van efficiency niet ethische schoonheid.

- Ontwerp een haven duurzaam. Hoe kom je makkelijk van je boot af: via 'langswal' of als je boxen heb met vingersteigers.
- Jachthaven geeft economische impuls. Draagt soms ook bij aan algehele voorzieningenniveau.
- Zorg voor gebouwen zoals sanitair voor meer landschappelijke inpassing. Maar bijvoorbeeld donker hout dat wegvallt tegen de omgeving. Sluit met ontwerp aan bij gangbare bebouwing in de omgeving.

Sluis Stavoren

Minimum duurzaamheidsniveau d.m.v. programma van eisen.

Optioneel: extra duurzaamheid/ecologie/energie/materiaal.

--> jurering door panel deskundigen.

- Afval verzameling en schutten gescheiden houden. Schutten veroorzaakt al genoeg stress.
- Neem afval dan mee in wachtvoorziening of maak in nabijheid servicepunten/ milieueilanden.
- Gebruik toegangspoort als communicatiemoment. Fryslân is schoon. Je gaat er skjin in en skjin d'r ut.
- Accent ligt nu op energie: led-verlichting, besparing d.m.v. standby, 100% uitzetten.
- Voorwaarde voor alternatieven is bedrijfszekerheid.
- Energieneutraal bouwen gebeurt momenteel niet: vraagt te veel investering.
- Er is een investeringsfonds: als met exploitatie geld wordt verdiend maar een grotere investering nodig is, kan deze extra investering via een fonds worden voorgefinancierd.

Bruggen en sluisen: welke kansen zijn er?

- Energieopwekking bij spuisluis, te weinig hoogteverschil?
- Waterzuivering combi met sluis?

- Investering en exploitatie moeten in balans zijn: praktijk is dat in het ontwerpproces de exploitatie niet of nauwelijks wordt meegewogen. Wat is de termijn waar je überhaupt voor de exploitatie vanuit gaat? Nu veelal 15 jaar? Waarom geen 20 of 30 jaar? Kunnen we überhaupt zo lang vooruit kijken? Antwoord nee! Staan we hierbij stil?
- Besef.
- Grootste vervuiling LG is landbouw, bijvoorbeeld bronbestrijding. Echter bijna al het (vervuilde) water verlaat het gebied via sluizen en gemalen. Zoek combinatie sluis versus waterzuiveringsfunctie.
- Transitiehandboek: recent uitgebracht en geeft helder beeld voor komende 10 jr. Conclusie we streven af op een rampkoers.

Onderdeel slechtweervoorziening/evenementen

Evenement per definitie niet duurzaam --> creëert chaos met:

- Tijdelijke voorzieningen.
- Druk op infrastructuur.
- Druk op leefomgeving.

Combi duurzaamheid/FMP heeft twee aspecten:

- Duurzaam organiseren.
- Duurzaamheid uitdragen.

Duurzaam organiseren

1. Aandacht voor mobiliteit naar evenement toe.
 - Prikkel door oproep voor trein.
 - Faciliteer carpoolen door rondsturen lijst deelnemers met tel en vertrekplaats.
 - Attendeer op www.carpooldates.nl.
 - Organiseer gecombineerd vervoer.
 - Beloon bezoekers die duurzaam naar de beurs komen.
 - Beloon standhouders die een actie hebben om duurzaam naar de beurs te komen.
2. Stimuleer beperking van energie
 - Stimuleringsmaatregel: je krijgt subsidie voor je stand als je hem energieneutraal inricht.
 - Prijs voor meest energiezuinige stand.
 - Creëer zelf energie in stand door roeitrainer.
3. Stimuleer beperking van materiaal. En hergebruik van materiaal.
 - Standhouders dwingen na te denken over bijvoorbeeld tapijtgebruik.
4. Stimuleer sociale aspecten.
 - Door gebruik van mensen bij standopbouw of standbemanning.
5. Aandacht voor duurzame inkoop bij catering.
 - Lokaal.
 - Biologisch.
 - mogelijk gebruik maken van raamcontracten van provincie.
 - Faciliteer cateraars met info op gebied van duurzame producten.

Duurzaamheid uitdragen

Bijv. bij Boot Holland Elektrisch Varen Paviljoen en misschien nog breder presenteren in een Groene Hal. Personenvervoer over water via EV aangedreven vaartuigen wordt niet echt als iets voor FMP gezien.

Voorbeeld slechtweervervoering/attractie

- Bos zonnepanelen maken als slechtweervervoering.

Slechtweervervoeringen

- Het woord 'slechtweervervoering' is niet de goede benaming: 40 graden en actief bezig willen zijn gaat niet samen, harde wind en zijn mooie omstandig om te surfen.
- Iedere bijeenkomst komt slecht weervervoering weer boventafel. Veelal wordt hiermee bedoeld vermaak, spelen, winkelen, zwembad.
- Constatie: niet eenduidig; veel doelgroepen; beter is om te focussen op doelgroep ouders met kinderen: dit is veelal een probleem bij slechtweer.
- Oplossing: hou het simpel, praktisch en dicht bij de watervoorvoeringen.
- Criteria:
 - Schaal klein en hanteerbaar houden.
 - Onderhoud eenvoudig houden.
 - Sluit aan en stimuleer de fantasiewereld van de kinderen.
 - Hou het betaalbaar.
 - Hou het leefbaar (beweging).
 - Ondernemerschap stimuleren: praktisch ondernemerschap.
- Ander vraagstuk wat hierbij speelt is: hoe krijg je vraag en aanbod bij elkaar? Feitelijk een communicatievraagstuk. Wie stuurt? Hoe kun je (duurzaam) vraag-aanbod bij elkaar brengen.
- Voorwaarde is tonen van LEF en LEIDERSCHAP.
- Door (energie)crisis is de verwachting dat het aantal mensen dat in eigen land vakantie gaat vieren toeneemt. Speel hier op in.

Onderdeel afvalinzameling

Afvalbakken weg en paar inzamelpunten net als op Veluwe. Daar is 60% in afvalkosten achteruit gegaan. Werd wel, om ruchtbaarheid aan te geven, aan mensen een rugzakje uitgedeeld om afval in te doen.

Vuilwaterinzameling werkt niet om maar 1 punt te hebben op hele haven.

Veel tankstations verdwenen door regelgeving: waardoor nu veel lek met jerrycans.

- Zou pilot kunnen doen ergens met afvalbakken weghalen.
- Afzuigpunt per aanlegplaats of misschien juist soort parlevinker die afvalwater komt inzamelen gedurende week als schepen toch stil liggen in boxen.
- Combineer tank/afval en vuilwater. Die kan je mogelijk concentreren in de gemeentelijke havens.
- Maak officiële composthoop op Marrekrite plek. Scheelt ook in afvalkosten. Dit moet je dan wel communiceren naar watersporters.

Sanitair op eilanden is probleem. Oplossingen stranden op beheer. En we willen in open gebied geen commerciële activiteit. Gaan als FMP daar nu niet op in zetten.

- Op waterpunten zijn deze veelal aanwezig in de vorm van bakken die door schepen worden opgehaald om te worden geleegd. Er vindt geen scheiding plaats tussen grijs en groen: in Frl wordt afval na ophalen grotendeels gescheiden. Financieel geen probleem, wel één probleem, namelijk veel klachten dat het niet eruit ziet.
- Waar kan slag gemaakt worden?
 - Ondergronds opslaan? Is onderzocht, is te kostbaar.
 - Andere manier van inzamelen? Of niet inzamelen?
- Verzorgen (regels) leidt tot onvolwassen beleid. Hoe ver ga je en kun je gaan.
- Trend gaande van watersporter naar waterrecreant: gevolg bewustzijn voor eigen leefomgeving wijzigt in ik betaal ervoor en mag er dan ook op 'mijn' manier gebruik van maken.
- Zorg voor een goede zonering cq. balans tussen de verschillende functies en belangen
- Beheer erna is nu onderbelicht. Investeringsbudget is nu veelal bepalend. Echt duurzaamheidskader ontbreekt in de praktijk.
- Geen voorzieningen aanbieden: stimuleren eigen verantwoordelijkheid, vb shared spaces, bergen Zwitserland, natuureiland, beleid Staatsbosbeheer. Ervaring/proef met toilet: er blijkt gedragsprobleem te zijn: toezicht blijft noodzakelijk.
- Ophalen afval met elektrische boot.
- (Zichtbaar) composteren van het afval.
- Zoek (slimme) combinaties met bijvoorbeeld ondernemers zodat (toezicht) en eventueel exploitatie is geregeld.
- 8 jaar geleden begonnen met zonering. Is losgelaten wegens handhavingsproblemen en dat dit geen beleid vormde van de provincie. Wordt nu door N200-wetgeving wel opnieuw aangezwengeld.
- Maak voorzieningen zelfvoorzienend zodat geen of nauwelijks onderhoud nodig is.

Onderdeel sanitaire voorzieningen

Probleem met menselijke ontlasting is hoeveelheid hormonen en medicijnen in met name urine. Daardoor kun je het niet bijvoorbeeld uitspreiden over weiland zoals met dierlijke ontlasting. Er zijn ontwikkelingen met vergistingsinstallaties in woonwijken. Dit kan financieel uit vanaf 250 woningen.

- Mogelijkheid voor droog toilet op de eilanden.
- Op Marrekrite eilanden mogelijkheid Zweeds toilet uitproberen. Dan juist pilot op een minder druk bezocht eiland waar ook ander publiek komt dan bijvoorbeeld eilanden in de Fluessen.
- Koppelen sanitaire voorzieningen jachthaven aan een vergistingsinstallatie bij een nabijgelegen woonwijk.

Onderdeel mobiliteit

Soort OV fietsen bij havens.

- Fietsverhuur moet je aan ondernemer laten.

Onderdeel keurmerk

Verbazing dat er in Friesland zo weinig blauwe vlaggen zijn.

- Dit is toch iets om op te pakken. Eigenlijk samen met Green Key.
- Predicaat duurzame watersportkern. Soort overkoepelend keurmerk van alle duurzame aspecten: blauwe vlag, green key, duurzaam gemeentelijk beleid. Gemeenten prikkelen om meest duurzaam te zijn en daar krijgen ze ook een keurmerk of iets dergelijks voor.

Onderdeel communicatie

Misschien moet je iets van duurzaam voorbeeld eiland maken of de duurzame watersportkern. Dat moet Fryslân Marketing ook in haar marketing meenemen.

- Duurzaam toevoegen aan beleving.
- Kom Fryslân duurzaam beleven of Beleef Fryslân duurzaam.

Vooral Duitse toeristen zijn hier gevoelig voor. En dan kunnen andere partijen als gemeente en Marrekrite hier in de communicatie ook gebruik van maken.

Onderdeel energie

Smart Grid is vooral gericht op vraag en aanbod van energiebronnen bij elkaar te brengen. Dit kan via automatisering. Bij sluis en brug gebruik je krachtstroom dat is sterker en efficiënter. Eigenlijk altijd al LED gebruik bij bruggen en sluizen. En bij nieuwe projecten wordt er al een knop ingebouwd bij centrale aansturing om alle seinen af te zetten.

- Moet je alles wel omzetten naar kracht of 230? Als je met zonne of wind energie omzet moet je misschien wel 12 v laten. Bijvoorbeeld sluis gebruik je 20% voor werkelijke bediening van sluis, die doe je traditioneel. Die overige 80% gebruik je voor lampen etc. Die hoeft je niet eerst drie keer om te vormen.
- Zonnepaneel rechtstreeks naar accu.
- Slimme verlichting bij bruggen en sluizen? Niet rendabel.
- Fryslân gaat uit in de winter! Alle dubbelrood bij de bruggen kan uit. In Friesland worden bruggen waar geen verlichting is niet bediend. Van 15 okt tot 15 maart op afroep. Dit moet je ook communiceren naar watersporters bij toegangspoorten.

Onderdeel materiaal

Ecodesign schrijft nieuwe ontwerpen een aantal stappen voor die ze moeten doorlopen om zo weinig mogelijk energie/materiaal te gebruiken.

Zijn veel instrumenten zoals dubo. Maar je verzandt erin.

- Verzamel gegevens en bundel in 1 instrument voor FMP projecten. Soort Dubo FMP: duva.

Stortsteen als natuurvriendelijke oever staat ter discussie.

- Plus: dieren kunnen uittreden, golfslag breekt, riet komt er doorheen, lange levensduur.
- Min: groeien bomen doorheen die niet gekapt kunnen worden; landschap groeit dicht, is geen materiaal uit buurt afkomstig.
- Stap van damwand naar stortsteen was goede eerste stap. Nu een vervolgstap en echte natuurvriendelijke oevers maken. Meters kopen en maak plas/dras met aflopend talud.
- Als ruimte/geld of tijd er niet is doe dan niet twee oevers maar begin met 1 kant.

Materiaal

- Materiaal gebruik FSC, kunststof (laatste is binnen provincie nog niet gemeengoed).
 - Besteed innovatief aan: voorbeelden zijn er waarbij aanleg en onderhoud succesvol als 1 pakket op de markt zijn gezet.
 - Draai (actief) mee in de ontwikkeling van materialen.
 - Gebruik de innovatiekracht van de markt.
-

Onderdeel elektrisch varen

Vraagt vaak om aanpassing in ontwerp. Zo ook met PW 10

- Subsidie voor ontwerpen van elektrische boten.
- Exclusief in natuurgebieden.
- Havenfront geef EV boten voorrang of een extra goede plek. Net zoals bij Ikea er speciale parkeerplekken zijn voor gezinnen met kinderen. Groter en dichter bij de ingang. Dit is misschien lastig bij particuliere havens maar kan wel bij gemeenten havens.

Onderdeel wetgeving

Eigenlijk verzet wetgeving zich altijd tegen duurzame innovaties. Misschien bijvoorbeeld de scheepvaartwet bij seinen.

Onderdeel proces

Hoe kan je als FMP samen met gemeente zorgen dat er toch goede duurzame dingen gebeuren?

Dwingen; als je meebetaald kan je sturen.

- Eisen aan inpassing haven in landschappelijk karakter. Streekeigen karakter.
- Eisen aan hoeveelheid energie en waterverbruik. Per doorspoelbeurt zoveel liter uitstroom etc.
- Nieuwe voorwaarden stellen ten aanzien van duurzaamheid.

Los laten

- Je hoeft niet meer mee te geven dan hou je aan je eigen beleid.

Verleiden

- Sommige gemeenten hebben geen beeld of soms heeft iedereen een eigen beeld bij duurzaamheid. De technicus denkt aan zonnepaneel voor duurzaamheid maar denkt niet na over inpassing van ontwerp.
- Maak voorbeeldenboek/goede ideeënboek. Geef partners hulp en gereedschap. Zodat zij ook zien welke mogelijkheden er zijn.
- Krijgen bonus als ze duurzaam doen. Niet het reguliere maar wel net dat extra dat experimentele
- Maak stappenplan voor project met afstemmomenten.

Algemeen

- Je moet gewoon ook durven.
- Concrete voorbeelden inspireren; dus doen.

Er zijn veel adviesbureaus die door gemeenten worden ingehuurd om duurzaamheid uit te werken.

- Voorzie adviesbureaus met instrumenten.

Laat duurzaamheid niet in de armen van toevalligheid.

- Maak een lijstje:
 - straflijstje
 - verleidingslijstje
 - beloningslijstje.
- Duurzaamheid begint bij ambitie.
- Strand veelal in regelgeving (Natura2000 bijvoorbeeld veel effect op/voor recreatie).

- Focus op eindresultaat (wensbeeld) en niet op de weg erna toe.
- Begin klein en praktisch.
- Denk vanuit levenscycles: productie, gebruik en afloop. Ben je er dan? Antwoord nee. Kijk ook naar verschillende belangen en behoeften van gebruiker.
- Duurzaamheidsdenken is niet gepositioneerd cq verankerd in de organisatie.
- Er gebeurt al veel maar wordt niet zo benoemd.
- Begrip duurzaamheid is een zich ontwikkelend begrip.
- Provincie zit nu in 1e laag van duurzaamheidsdenken (hergebruik, consuminderen, hergebruik). Uitdaging is om stap verder te gaan. Wat is goede volgorde? Eerst de 1e laag uitbouwen en verdiepen?
- Essentie duurzaam denken of tastbare voorbeelden realiseren:
 - Een kan niet zonder ander?
 - Waar stopt het en wat wil PFM?
 - Wat is kader voor duurzaamheid?
 - Begin maar gewoon? Jaap: eenvoudige trailerhelling geeft in praktijk al problemen
 - 10 geleden steenbestorting toegepast: achteraf nu spijt. Hoe kan dit voorkomen worden?
- Conclusie: langere termijn (ambitie/visie) moet helder zijn!
- Wat is de rol van het PFM:
 - Heeft het PFM een opvoedende taak?
 - Invloed (actief) op leverancierskant? Antwoord volmondig ja
 - Invloed op gebruiker? Is lastig ja/nee
 - Op elementen niveau zijn de nodige handboeken beschikbaar die hier en daar aanscherping vragen
- Bestaande regelgeving is (nu) veelal een belemmering. Wat ga doen:
 - Stop je met nadenken over duurzaamheid in dit polariteitvraagstuk?
 - Of ga je verder en ga je spelen met datgene wat je allemaal tegenkomt om te veranderen?
 - Maak je duurzaamheid je eigen ja of nee?
 - Nodig is cultuurslag cq. anders denken. Mooi voorbeeld is de N31.
- Zoeken vanuit de menselijke maat, vanuit het ja denken en organiseren.
- Maak het zichtbaar cq. bespreekbaar d.m.v. bijvoorbeeld inzet van de tool DPL die in de stedenbouw wordt toegepast. Bouw dit model, of bijvoorbeeld methode CROW om voor PFM.
- Inventariseer datgene wat je eigen al aan duurzaamheid doet en waar je op korte termijn een slag kunt maken (laaghangend fruit). Doe dit vooral.
- Stel je ambitie vast en begin in het klein, maak fouten en leer daarvan.
- Realisatiestrategie: stel je ambitie vast, breng in beeld datgene wat je al doet en eenvoudig kunt uitbreiden, en breng eerst volgende stap in beeld en ga dit ook daadwerkelijk doen.
- Kijk anders tegen zaken aan: bijvoorbeeld slib: niet vanuit end of pipe oplossing, wat kan ik ermee nadat het vervuild is en de hoeveelheid een probleem is. Maar stel je de vraag bijvoorbeeld: hoe kan ik de kwaliteit van het slib (positief) beïnvloeden?
- Voorbeeld Langweerder Wieden: aan ondernemers ruimte geboden om andere oplossingen te zoeken. Gevolg: slib wordt verlaagd i.p.v. verwijderd doordat de aannemer zand heeft gewonnen die onder de laag slib zit en zand benut voor de wegenbouw.
- Biedt ruimte voor creativiteit voor de ondernemer. Opdrachtgever moet uitdagen i.p.v. voorschrijven. Vraagt een ander formulering van de vraag. Hiervoor is lef, leiderschap en bestuurlijk draagvlak voor nodig.
- Grootste winst is te behalen bij gedragsbeïnvloeding. Hoe bereik je dit:
 - Feedback geven.
 - Zichtbaar maken van gebruik.
 - Beloningssysteem: efficiënt beheer mag bijvoorbeeld voor afdelingsuitje worden gebruikt.

- Wat laat je wegen in de ontwerpfase? Speelt duurzaamheid een rol? Minimaal het geval.
- In het kader van de rampkoers: momenteel speelt bij de provincie de vraag waar op in te zetten? Kleinschalig of grootschalig? Moet feitelijk bij ontwerp vraagstuk helder zijn, is nu niet het geval.
- Wetende dat de (fossiele) energie eindig is en op korte termijn onbetaalbaar wordt, dan is het niet verantwoord om vanuit Delftzijl de energie via een kabel te halen om een brug in Wolvega te kunnen bedienen.
- Geconstateerd wordt dat binnen de provincie op ambtelijk niveau hoog in de organisatie de schotten tussen de verschillende afdeling aardig zijn geslecht. Op uitvoeringsniveau valt nog een stap te maken.
- Wat is nodig om een slag te maken:
 - Lef en leiderschap.
 - LIFE-circle ontwerpen; bewust situationeel handelen.
 - Sturing en bestuurlijk draagvlak.
 - Vernieuwend denken (en handelen).
 - Inhalen kennisachterstand.
 - Kennis en mensen met elkaar in contact brengen.
 - Creëer ontwikkelkracht cq. letterlijke ruimte (tijd/geld) op alle niveaus in de organisatie. Doorvertaling naar de praktijk moet nog slag worden gemaakt.
 - Ambtelijk ondernemersschap!
- Wat is de vraag cq. reden/oorzaak om te willen ontwikkelen?
- Combineer kennis die al binnen de provincie aanwezig is: afdeling inkopen met civiele club. Wat nu weerhouden om elkaar op te zoeken: antwoord onwetendheid?
- Zet in op lokale energieopwekking. Wat is het beleid van de provincie? Keuze moet nog gemaakt worden.
- Paradigma tussen denken en doen. Beide werelden hebben zijn eigen tempo. Dit moet je managen.

Aanbevelingen externe deskundigen

Arjen: FMP heeft nog geen goed gedefinieerde ambitie/doelstelling. Eerst daarover duidelijkheid dan volgt uitwerking vanzelf.

Pieter: In duurzaamheid geloven, iets van jezelf zijn en uitstralen. Stimuleer dingen die leuk zijn. Vakantie is ook moment van bespiegeling benut dat. Stimuleer vooral ondernemers en beloon dat ze het goed doen.

Charlie: enthousiasme is aanstekelijk daardoor vinden ze methoden en manieren zelf wel. Focus vooral op kansen.

Eric: het gaat om mensen. En er is spanningsveld investering exploitatie. Is mogelijkheid om fond voor duurzaam ondernemen op te richten? Jitske --> komt duurzaamheidsfonds bij programma duurzame energie van Nienk Hoepman. Peak oil; stijging olieprijs brengt ook kansen, mensen gaan meer in eigen land op vakantie. Benut trendwatchers om nieuwe doelgroepen te signaleren en daar voorzieningen op af te stemmen.

Pepijn: doen, maak het levend maak het echt. Leermoment levert zoveel meer op dan alleen praten. En kosten van een keer fout doen wegen op tegen baten van leermoment.

Jacob: biedt platform aan medewerkers van de provincie waar ze terecht kunnen met vragen en van elkaar kunnen leren en kennis kunnen delen.

Dick: er is onzichtbaar stuk in duurzaamheid en dat is communicatie. Luister, gebruik stiltes en vul elkaar aan in plaats van tegen elkaar te praten.

Eerste reactie Jaap Goos

Het Boatsje was leuk, leerzaam en nuttig.

- FMP ambitie ervoor te gaan. Gaan afbakenen en definiëren.
- Wat is rol in eigen projecten? Rol van beïnvloeden. Niet zozeer voorwaarden maar meer via informatie en commitment met partners. Gedachtengoed overdragen en dan moeten partners het uitvoeren.
- Ga aan de slag en accepteer dat het soms niet goed gaat.
- In toepassingen exploitatie over 30 - 40 jaar met stijgende energieprijzen meenemen.
- Vraag in markt genereren/bewust maken.
- Adviesbureaus prikkelen met de uitvragen om de dingen duurzamer te doen.